

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-33>

УДК 332.146:336.(477)

Тетяна САХНО

Черкаський державний технологічний університет

<https://orcid.org/0000-0003-3919-0377>

e-mail: t_sahno@ukr.net

Лєся САРАНА

Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова

<https://orcid.org/0000-0003-0987-0064>

e-mail: S_lesya@ukr.net

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

В статті розглянуто особливості фінансового забезпечення регіонів, об'єднаних територіальних громад в умовах дії воєнного стану в Україні. Наведено джерела фінансування територій, проаналізовано їх структуру та зміни в сучасних умовах. Визначено причини значних економічних диспропорцій у розвитку територій країни. Здійснено аналіз впливу міграційних процесів, релокації бізнесу на розвиток регіонів в цілому та наповнення місцевих бюджетів, зокрема. Наведено фактори впливу на обсяги фінансування та функціонування і розвитку регіонів, міст, громад. Зокрема, розглянуто вплив пільгового оподаткування на наповнення місцевих бюджетів. На основі дослідження даних проведено аналіз та представлено результати зміни принципу дії системи бюджетного вирівнювання, зумовлені воєнним станом в Україні. Досліджено та виявлено зміни, що відбулися у формуванні джерел та об'єктів фінансування регіонів за час дії воєнного стану. Визначено які переваги та можливості відкрилися перед місцевим самоврядуванням завдяки Закону України №2390 «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України щодо посилення гнучкості місцевих бюджетів та підвищення оперативності прийняття рішень». Розглянуто нові норми розподілу фінансів з державного фонду регіонального розвитку. Досліджено сутність та перспективи фінансування розвитку територій завдяки партнерським проектам.

Ключові слова: бюджетна децентралізація, фінансування регіонів, податкові надходження, державні трансферти, партнерські проекти.

Tetiana SAKHNO

Cherkasy state technological university

Lesya SARANA

Rauf Ablyazov East European University

FINANCIAL SECURITY OF THE TERRITORIES OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS: REGIONAL ASPECT

The article examines the peculiarities of financing regions, cities, and united territorial communities in the conditions of martial law. Sources of funding of the territories are given, which are defined as: tax revenues, state subsidies, subventions, the State Fund for Regional Development, international loans, grants, participation in international projects, programs, sponsorship support. Their structure and changes caused by the war are analyzed. It was determined that the lion's share of local budgets, on average 70%, is made up of tax revenues. Another 25% are state transfers. The causes of significant economic disparities in the development of the country's territories have been determined. The impact of migration processes, business relocation on the development of regions as a whole and the filling of local budgets, in particular, is analyzed. Factors affecting the amount of funding for the functioning and development of regions, cities, and communities are given. In particular, the influence of preferential taxation on the filling of local budgets was considered. Changes in the principle of operation of the budget equalization system due to martial law are analyzed and presented. It was studied how the principles, sources and objects of funding of the regions changed during the martial law. The primary objects of financing were: the Armed Forces of Ukraine (assistance in material and technical support), territorial defence, internally displaced persons, citizen security (organization and arrangement of shelters), relocated business. It has been determined what advantages and opportunities have opened up for local self-government thanks to the Law of Ukraine No. 2390 "On Amendments to Chapter VI "Final and Transitional Provisions" of the Budget Code of Ukraine regarding strengthening the flexibility of local budgets and increasing the efficiency of decision-making." New rules for the distribution of funds from the state regional development fund were considered. It was determined that the population size and the GRP indicator used to be the indicators by which the norms for the distribution of finances were formed. In 2023, the distribution of funds from the fund is planned to be carried out according to the following principle: 50% of the funds of the fund will be distributed among all regions of Ukraine in equal parts, the other 50% will be distributed equally among the 11 regions of Ukraine that were most affected by military actions. The essence and prospects of financing the development of territories thanks to partner projects were studied.

Keywords: budgetary decentralization, financing of regions, tax revenues, state transfers, partnership projects.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Воєнний стан в Україні, введений в дію 24.02.2022 р., сповільнив процеси, пов'язані з проведенням реформи децентралізації, яка триває з 2015 р. До 2022 р. реформа успішно пройшла два логічно послідовних етапи: передача владних повноважень від державних до місцевих органів управління та збільшення і

зміцнення фінансової спроможності територіальних громад; зміна адміністративно-територіального устрою держави. Однак продовження реформування є стратегічно важливим та пріоритетним завданням для країни, вектором розвитку якої виступає Європейський Союз. Пошук можливостей, варіантів продовження реформи бюджетної децентралізації, нових шляхів, механізмів фінансування регіонів, громад в умовах значних руйнувань, міграційних процесів є одним з ключових завдань Уряду України в цілому та органів місцевого самоврядування, зокрема. За попередньою оцінкою Світового банку, станом на червень 2022 р., обсяг фінансування, необхідного для відновлення країни, складає 349 млрд дол. [1]. Однак, воєнний стан триває, з'являються нові руйнування, відповідно, потреба у грошових засобах на відновлення постійно зростає. Тому, ключовим аспектом у фінансуванні розвитку територій на період дії воєнного стану є консолідація зусиль всіх регіонів України, взаємопідтримка та взаємодопомога, активізація міжнародних партнерів, залучення іноземних інвестицій.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій

Питанням необхідності та обґрунтування доцільності поглиблення та удосконалення бюджетної децентралізації, проблемам фінансування розвитку регіонів, об'єднаних територіальних громад присвячено багато наукових праць, зокрема слід виділити дослідження Я. Арабчука, Т. Бевза, А. Бея, Я. Жаліло, С. Надал, Н. Спасів, О. Ліснічук, Н. Литовченко, В. Романова, А. Ткачук, О. Шевченка та ін. Актуальними та інформаційно-аналітичними є дослідження І. Онищука (експерта з питань місцевих бюджетів шведсько-українського Проекту «Підтримка децентралізації в Україні» (SALAR International)), Я. Шуштершича (міжнародного експерта Програми «U-LEAD з Європою») спрямовані на проблеми та перспективи фінансування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану.

Формулювання цілей статті

Метою статті є вивчення особливостей фінансового забезпечення регіонів, об'єднаних територіальних громад в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу

Початок суттєвих змін у фінансуванні регіонів України було покладено у 2014 році, коли почалася реформа децентралізації. Децентралізація за своєю сутністю передбачає передачу повноважень від центру до органів місцевого самоврядування і створення об'єднаних територіальних громад, яким були передані повноваження у розподілі місцевих доходів і зборів, розвитку інфраструктури, а також визначення умов функціонування бізнесу [2]. Слід зазначити, що позитивним досвідом реформи децентралізації характеризуються скандинавські країни (Фінляндія, Швеція, Норвегія), Польща, Словаччина, країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія). Свідченням ефективно проведеної децентралізації є збільшення та зміцнення фінансово-економічного потенціалу територій, активізація бізнесу та інноваційно-інвестиційної діяльності, розвиток інфраструктури, впровадження концепції регіональної смарт-спеціалізації та, в цілому, підвищення якості життя населення.

Впровадження реформи децентралізації в Україні почалося у 2015 році, відповідно, було змінено Бюджетний та Податковий кодекси. Місцевій владі надано права щодо самостійного формування та розподілу бюджету. Розширено податки, які залишаються в місцевому бюджеті та вливають на його формування (100 % плати за надання адміністративних послуг; 10 % податку на прибуток підприємств; 100 % державного мита; збір з роздрібного продажу підкакцизних товарів за ставкою 5 % вартості реалізованого товару; податок на нерухомість; податок на транспортні засоби з великим об'ємом двигуна; 80 % екологічного податку; 25 % плати за надра, спецвикористання води) [3]. До основних фінансових переваг, які отримали від держави територіальні громади можна віднести: формування системи прямих міжбюджетних відносин, державні субвенції та право на фінансову допомогу з метою фінансового вирівнювання, 60 % податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) з 2014 р. та 64 % з 2022 р.; доступ до зовнішніх кредитів; розширення кола соціальних трансфертів; право самостійного розподілу видатків; прийняття самостійних архітектурно-будівельних рішень; формування і застосування власних інституцій для надання всіх адміністративних послуг; право самостійного формування системи громадського правопорядку; право на державну фінансову підтримку із Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) [4; 5].

В Україні шляхом децентралізації було створено 1439 територіальних громад. Попри воєнний стан децентралізація триває шляхом впровадження нових проектів, інструментів та механізмів міжрегіональної взаємодії, фінансової підтримки. Гнучкість та міцність сформованої системи децентралізації була гідно оцінена Єврокомісією, що передувало наданню Україні статусу кандидата в члени Європейського Союзу.

В цілому, фінансування окремих територій країни (регіонів, територіальних громад, міст) може здійснюватися за рахунок різних джерел: за рахунок податкових надходжень, державних дотацій, субвенцій, ДФРР, міжнародних кредитів, грантів, за рахунок участі в міжнародних проектах, програмах, спонсорської підтримки.

Податки є основним джерелом функціонування і розвитку територій, ключовим із них є податок з доходів фізичних осіб. Однак, воєнні дії та їх наслідки спричинили значні економічні диспропорції у розвитку територій країни. Руйнування підприємств, інфраструктури, окремих територій, обстріли та загальна небезпека призвели до значних міграційних процесів (внутрішніх та зовнішніх), переміщення виробництв, закриття підприємницької діяльності. Відповідно, втрапивши податкові надходження, низка територій втратила фінансову спроможність підтримувати функціонування і розвиток території.

За даними Міністерства інтеграції [6], від початку воєнного стану 800 суб'єктів підприємницької діяльності змушені були переміститись до більш спокійних та безпечних регіонів. На першому місці релокації бізнесу Львівський регіон (24 % переміщених підприємств), на другому – Закарпатський (14,5 %), на третьому – Чернівецький (9,8 %). Отже, території, які найбільше постраждали від воєнних дій, втратили можливість наповнення місцевих бюджетів податковими надходженнями через призупинену роботу бізнесу. Натомість, території, до яких було релоковано підприємства і які є осередками внутрішньо переміщених осіб, отримали додаткові фінансові ресурси. Доходи місцевих бюджетів Львівського, Закарпатського, Харківського та Запорізького регіонів за 2021-2022 рр. наявно представлено на рис. 1.

Наведені дані вказують про збільшення надходжень до загального фонду Львівського регіону на 43,1 %, Закарпатського – на 42,2 % у 2022 р. порівняно з 2021 р. У регіонах, в яких велися / ведуться бойові дії, мешканці яких були змушені переїхати, перемістити свій бізнес, відбулося зменшення дохідної частини місцевих бюджетів, а саме: Запорізький регіон на 16,8 %; Харківський на 10 %.

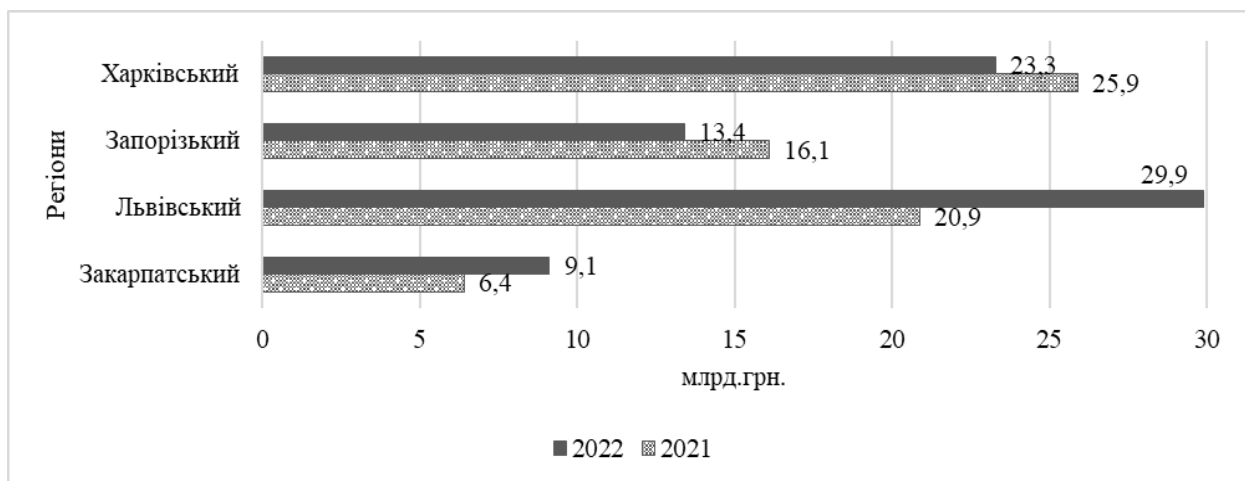

Рис. 1. Доходи місцевих бюджетів Львівського, Закарпатського, Харківського та Запорізького регіонів за 2021-2022 рр. (загальний фонд, без врахування трансфертів) [7]

Крім того, на рівень наповнення місцевих бюджетів вплинуло пільгове оподаткування, введене державними органами влади з метою підтримки та стабілізації підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Зокрема, було внесено ряд змін до Податкового кодексу, інших законодавчих актів України щодо норм звільнення від сплати деяких видів податків (на нерухоме майно, екологічного, на землю тощо), коригування податкових ставок. Так, за законодавством держави [8] було встановлено нульову ставку акцизного податку на деяке пальне, що зумовило зменшення його надходжень до місцевих бюджетів в цілому на 70 % (у 2021 р. надходження склали 9,6 млрд грн, у 2022 р. – 2,9 млрд грн). Однак, варто зазначити, що в подальшому ця пільга була скасована на законодавчому рівні та встановлено нові ставки акцизного податку [9].

Податкові надходження складають значну частку місцевих бюджетів. Тому, пільгове оподаткування в сучасних умовах, це, з одного боку, значна преференція на користь підприємницької активності, з іншого боку – випробування для місцевих органів влади, які повинні в найкоротший термін адаптуватися і скоригувати свої рішення та подальшу діяльність. Також, значну частку у структурі доходів місцевих бюджетів складають державні трансферти (в середньому 25 %). В умовах дії воєнного стану трансфертна політика державного регулювання у напрямі розвитку територій, також, була переглянута та скоригована Урядом в бік зменшення виділення державних субвенцій до місцевих бюджетів.

В сучасних умовах господарювання та відповідно до Бюджетного кодексу України діє система бюджетного вирівнювання. Вона передбачає горизонтальне вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, що здійснюється на основі розрахунків податкоспроможності території. Для підвищення рівня забезпеченості місцевих бюджетів з державного бюджету призначається базова дотація, яку потребують бюджети з рівнем надходжень ПДФО на одну особу нижче 0,9 середнього показника по Україні. У випадку, якщо показник вищий за 1,1 середнього показника на одного жителя по Україні, то застосовується реверсна дотація. Показник надходжень ПДФО до місцевого бюджету на одну особу в межах 0,9–1,1 свідчить про те, що вирівнювання здійснюватися не повинно [10; 11; 12]. Так, за 2022 рік базові дотації отримали 18

обласних та 1071 місцевих бюджетів територіальних громад. За цей же період і з урахуванням змін та обмежень воєнного часу, реверсну дотацію перерахували 4 обласних бюджети та 207 бюджетів територіальних громад. Загалом, за 2022 р. базові дотації до місцевих бюджетів склали 16,3 млрд грн, реверсні дотації до державного бюджету – 10,8 млрд грн [3].

Процедура, принципи, джерела та об'єкти фінансування на час дії воєнного стану зазнали значних трансформацій відповідно до вимог часу та ситуацій на місцях. Першочерговими об'єктами фінансування стали: Збройні сили України (допомога у матеріально-технічному забезпеченні), територіальна оборона, внутрішньо переміщені особи (ВПО), безпека громадян (організація й облаштування укриттів), релокований бізнес. Так, у п'ятірці найбільших видатків державного бюджету за 2022 р. опинилися витрати на оборону (1142,9 млрд грн), соціальне забезпечення (426 млрд грн), порядок, безпеку та суди (443,3 млрд грн), загальнодержавні функції (338,8 млрд грн), охорону здоров'я (184,3 млрд грн). Щодо місцевих бюджетів, то це витрати на: освіту (232,3 млрд грн як за рахунок освітньої субвенції, так і за рахунок місцевих бюджетів), загальнодержавні функції (67,2 млрд грн), економічну діяльність (61,1 млрд грн), житлово-комунальне господарство (40,6 млрд грн), охорону здоров'я (31 млрд грн). За 2022 рік в межах дії державної підтримки розвитку територій, було реалізовано 52 програми на суму 150,6 млрд грн, з яких 46,7 млрд грн – на розвиток соціальної інфраструктури, 66,8 млрд грн – на розвиток дорожньої інфраструктури, 12,3 млрд грн – на регіональний розвиток, 6,1 млрд грн – на розвиток у сфері охорони здоров'я, 1,8 млрд грн – на розвиток сільських територій та інші [13].

Важливим завданням у питанні фінансування територій в сучасних умовах було виявлення гнучкості та швидкості у прийнятті управлінських рішень на місцевому рівні. На державному рівні прийнято нормативно-правовий документ [14], який дозволяє органам місцевого самоврядування самостійно приймати рішення щодо фінансування нагальних потреб території зі спеціального фонду місцевого бюджету. Якщо раніше кошти спеціального фонду мали цільове спрямування, то в умовах дії воєнного стану вони можуть бути розподілені на розсуд місцевих органів влади з метою оперативного реагування на проблеми та потреби безпеки, стабілізації функціонування і розвитку територій. На нашу думку, варто внести певні обмеження щодо видатків місцевих бюджетів в сучасних умовах. Проблема полягає як в економічному сенсі, так і в морально-етичному. Суспільство обурюють рішення певних місцевих органів влади щодо витрачання значних грошових засобів на облаштування територій, ремонт доріг, викладання бруківки, лагодження тротуарів, фонтанів тощо. В сучасних умовах господарювання грошові кошти за максимальними можливостями повинні бути спрямовані на оборону країни та безпеку місцевого населення. Наразі, на законодавчому рівні тривають дискусії щодо вирішення питання заборони витрачання коштів місцевих бюджетів на сферу розваг, облаштування інфраструктури без нагальної потреби (якщо не йдеться про міста, які зазнали бомбардувань, обстрілів та мають потребу у терміновому відновленні) тощо.

В сучасних умовах розподіл фінансових ресурсів бюджетів залежить від змін життєдіяльності територій, які пов'язані з довготривалим воєнним станом у державі, а саме:

- утворення військових адміністрацій та їх фінансування за принципом приналежності: військові адміністрації населених пунктів фінансуються з місцевих бюджетів територіальних громад, обласні та районні військові адміністрації – з державного, обласних та районних бюджетів;
- надання права виконавчим комітетам місцевих рад, місцевим державним адміністраціям, військово-цивільним адміністраціям прийняття рішень щодо перерозподілу фінансових ресурсів з місцевих бюджетів на користь державного бюджету з метою протистояння воєнної агресії;
- спрощення процедури передачі коштів між місцевими бюджетами;
- відміна реверсних дотацій для територій, на яких велися або ведуться бойові дії;
- доповнення програмної класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів кодом 8240 «Заходи та роботи з територіальної оборони» з метою можливості фінансування добровільних формувань територіальної оборони, кодом 3230 «Видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану (1070)», кодом 8755 «Допомога внутрішньо переміщеним або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні за рахунок коштів резервного фонду місцевого бюджету (1070)»;
- надання компенсації з резервного фонду державного бюджету місцевим бюджетам для покриття витрат на оплату комунальних послуг під час розміщення внутрішньо переміщених або евакуйованих осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану;
- надання дозволу на використання залишків коштів за освітньою субвенцією на потреби територіальної оборони, евакуацію людей, розміщення ВПО та інші потреби, пов'язані з підтримкою та допомогою населенню в умовах воєнного стану [15; 16].

В цілому, варто зазначити про ефективність фінансової політики держави і місцевих органів управління та їх фінансового забезпечення у 2022 році – рік воєнного стану та бойових дій на території України. Про це свідчить профіцит місцевих бюджетів, який склав 70,8 млрд грн. Слід зазначити, що перевищення дохідної частини бюджету над видатковою зумовлено ще й значним скороченням певних видів витрат, які вважаються не пріоритетними чи не доцільними в умовах війни. Так, наприклад, у сфері

охорони природного середовища зменшення видатків у 2022 р. порівняно з 2021 р. складає 79 %, у сфері ЖКГ – 28 % [13].

Щодо такого джерела фінансування розвитку територій держави як Державний фонд регіонального розвитку, слід зазначити, що воєнні дії вплинули на призупинення розподілу фінансових ресурсів на певний час, але у 2023 р. діє планове відновлення та розподіл надання коштів з урахуванням нових обставин та за скоригованими принципами. Так, показниками, за якими формувались норми розподілу фінансів до 2022 р. слугували чисельність населення та показник валового регіонального продукту. На 2023 р. розподіл коштів з ДФРР заплановано здійснювати за наступним принципом: 50 % коштів фонду для розподілу між усіма регіонами України рівними частинами (крім Луганського регіону), інші 50 % – розподіл в однакових частинах між 11-а регіонами України, які найбільше постраждали від воєнних дій, а саме: Донецьким, Дніпропетровським, Житомирським, Запорізьким, Київським, Миколаївським, Одеським, Сумським, Харківським, Херсонським, Чернігівським. Обсяг фінансування з ДФРР на 2023 р. склав 2 млрд грн [3]. Пріоритетними об'єктами фінансування є, перш за все, об'єкти критичної інфраструктури, житлово-комунального господарства та охорони здоров'я, які потребують відновлення чи відбудови.

Варто зазначити, що одним з важливих результативних джерел фінансування розвитку територій в сучасних умовах є партнерські проекти, які передбачають надання фінансової підтримки та взаємодопомоги. Так, Міністерством відновлення України на Лондонській міжнародній конференції з питань відновлення України (URC 2023) було представлено проект «We Build Ukraine», метою якого є об'єднання міжнародних стейкхолдерів для максимально швидкого та ефективного відновлення України, її територій, що постраждали внаслідок воєнних дій. Відзначено, що станом на кінець 2022 року лише на відбудову соціальної та енергетичної інфраструктури потрібно щонайменше 26,7 млрд дол. США [1]. Відбудова, реконструкція пошкоджених об'єктів є першочерговим завданням органів місцевого самоврядування, яке тягне за собою інші завдання: пошук джерел фінансування, залучення коштів, мобілізацію зусиль через партнерські взаємозв'язки.

В контексті вирішення даного питання, перспективним видається один із напрямів проекту «We Build Ukraine» – «Пліч-о-пліч», який спрямований на консолідацію зусиль більш економічно сильних та стабільних регіонів України з метою надання допомоги у відновленні населених пунктів Херсонської області. Згідно даного проекту заплановано відновити 26 населених пунктів силами 15 регіонів України (станом на липень 2023 р.) [3]. Херсонський регіон один із тих, які найбільше постраждали від воєнних дій: окупація, щоденні обстріли після деокупації, підрив Каховської ГЕС, як наслідок – масштабні руйнування. Відновлення потребує значних фінансових ресурсів, яких недостатньо як у державному бюджеті, так і в місцевих бюджетах Херсонщини, тому ініціатива у створенні проекту «Пліч-о-пліч» є ефективним інструментом вирішення проблеми фінансування відбудови постраждалої території. Уточнимо, що в даному випадку фінансування здійснюється з обласних та місцевих бюджетів так званих «тилових» регіонів.

Доцільною та своєчасною видається думка Всеукраїнської громадської організації «Асоціація міст України», яка здійснює ґрунтовні дослідження в рамках грантового проекту «Сприяння вдосконаленню місцевого податкового законодавства щодо адміністрування місцевих податків у цілях забезпечення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та після нього» та полягає у переконанні необхідності розширення повноважень органів місцевого самоврядування України в питанні адміністрування значної частини місцевих податків. Прийняття відповідних рішень допоможе збільшити фінансову базу територіальних громад. У європейських практиках за інститутами місцевого самоврядування закріплено виконання всіх функцій щодо адміністрування місцевих податків [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

В сучасних умовах, які пов'язані із введенням та довготривалою дією воєнного стану в Україні, органи місцевої влади зіштовхнулися з рядом проблем, пов'язаних з фінансуванням, функціонуванням та розвитком територій: забезпеченням існуючих та нових потреб населення; забезпеченням безпеки; пошуку нових можливостей, інструментів, механізмів залучення фінансових ресурсів. Реформу бюджетної децентралізації тимчасово сповільнено, внесено низку змін у законодавство України щодо наповнення місцевих бюджетів та розпорядження коштами. Значні руйнування українських територіальних громад вимагають від органів державного та місцевого управління прийняття швидких рішень щодо пошуку додаткових джерел наповнення бюджетів, застосування нових підходів та консолідації зусиль усіх адміністративно-територіальних одиниць до вирішення проблем відновлення України та її подальшого розвитку.

Література

1. Пастушенко К. Чому після війни в Україні важливо продовжити децентралізацію [Електронний ресурс] / К. Пастушенко // Економічна правда. – 2023. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/23/698335/>.

2. Децентралізація влади в Україні: теорія та практика [Електронний ресурс] / А. Ткачук // Prometheus. – Режим доступу : https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:Prometheus+DC101+2017_T4/about.
3. Децентралізація [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/>.
4. Шевченко О.В. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / Шевченко О.В., Романова В.В., Жаліло Я.А. – Київ : НІСД, 2020. – 153 с.
5. Бевз Т. Специфіка здійснення реформи децентралізації в регіонах України : здобутки і прорахунки / Т. Бевз // Народна творчість та етнологія. – 2019. – № 3. – С. 65–75.
6. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://minre.gov.ua/>.
7. Державний веб-портал бюджету для громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://openbudget.gov.ua/>.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану [Електронний ресурс] : Закон України : [прийнято ВР України від 15.03.2022 р. № 2120-IX]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
9. Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану [Електронний ресурс] : Закон України : [прийнято ВР України від 21.09.2022 р. № 2618-IX]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2618-20#Text>.
10. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
11. Сахно Т. А. Економічні засади формування територіальних громад у розвитку регіону : дис. д-ра філософ. : 051 «Економіка» [Електронний ресурс] / Т.А. Сахно // Черк. держ. технолог. ун-т. – Черкаси, 2023. – 277 с. – Режим доступу : <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/4315>.
12. Економічні основи життєдіяльності територіальних громад у регіональному розвитку: механізми формування та функціонування : монографія [Електронний ресурс] / Т. А. Сахно // Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : Видавець Пономаренко Р.В., 2023. – 250 с. – Режим доступу : <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/4521>.
13. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік [Електронний ресурс] / І. Онищук. – 2022. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/news/16105>.
14. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України щодо посилення гнучкості місцевих бюджетів та підвищення оперативності прийняття рішень [Електронний ресурс] : Закон України : [прийнято ВР України від 27 липня 2022 р. № 2390]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2390-20#Text>.
15. Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету міністрів України : [прийнято ВР України від 11 березня 2022 р. № 261] – Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/KP220261?an=150;%20https:%2F%2Fzakon.rada.gov.ua%2Frada%2Fshow%2Fv0095201-22#Text>.
16. Про внесення змін до Типової програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України : [прийнято ВР України від 10.03.2022 № 95]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0095201-22#Text>.

References

1. Pastushchenko K. Chomu pislia viiny v Ukraini vazhlyvo prodovzhyty detsentralizatsiiu [Elektronnyi resurs] / K. Pastushchenko // Ekonomichna pravda. – 2023. – Rezhym dostupu : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/23/698335/>.
2. Detsentralizatsiia vlady v Ukraini: teoriia ta praktyka [Elektronnyi resurs] / A. Tkachuk // Prometheus. – Rezhym dostupu : https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:Prometheus+DC101+2017_T4/about.
3. Detsentralizatsiia [Elektronnyi resurs] : ofitsiinyi sait. – Rezhym dostupu : <https://decentralization.gov.ua/>.
4. Shevchenko O.V. Detsentralizatsiia i formuvannia polityky rehionalnoho rozvytku v Ukraini : nauk. dop. / Shevchenko O.V., Romanova V.V., Zhalilo Ya.A. – Kyiv : NISD, 2020. – 153 s.
5. Bevs T. Spetsyfika zdiisnennia reformy detsentralizatsii v rehionakh Ukrainy : zdobutky i prorakhunky / T. Bevs // Narodna tvorchist ta etnolohiia. – 2019. – № 3. – S. 65–75.
6. Ministerstvo z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://minre.gov.ua/>.
7. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://openbudget.gov.ua/>.
8. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy : [pryiniato VR Ukrainy vid 15.03.2022 r. № 2120-IX]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
9. Pro vnesennia zmin do rozdiluu XX "Perekhidni polozhennia" Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo stavok aktsyznoho podatku na period dii pravovoho rezhymu voiennoho, nadzvychainoho stanu [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy : [pryiniato VR Ukrainy vid 21.09.2022 r. № 2618-IX]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2618-20#Text>.

10. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Zakonodavstvo Ukrainy. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
11. Sakhno T. A. Ekonomichni zasady formuvannia terytorialnykh hromad u rozvytku rehionu : dys. d-ra filosof. : 051 «Ekonomika» [Elektronnyi resurs] / T.A. Sakhno // Cherk. derzh. tekhnoloh. un-t. – Cherkasy, 2023. – 277 s. – Rezhym dostupu : <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/4315>.
12. Ekonomichni osnovy zhyttiediiialnosti terytorialnykh hromad u rehionalnomu rozvytku: mekhanizmy formuvannia ta funktsionuvannia : monohrafiia [Elektronnyi resurs] / T. A. Sakhno // Cherkas. derzh. tekhnol. un-t. – Cherkasy : Vydavets Ponomarenko R.V., 2023. – 250 s. – Rezhym dostupu : <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/4521>.
13. Onyshchuk I. Analiz vykonannia mistsevykh biudzhativ za 2022 rik [Elektronnyi resurs] / I. Onyshchuk. – 2022. – Rezhym dostupu : <https://decentralization.gov.ua/news/16105>.
14. Pro vnesennia zmin do rozdil VI «Prykintsevi ta perekhidni polozhennia» Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia hnuchkosti mistsevykh biudzhativ ta pidvyschennia operatyvnosti pryiniattia rishen [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy : [pryiniato VR Ukrainy vid 27 lypnia 2022 r. № 2390]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2390-20#Text>.
15. Pro zatverdzhennia Poriadku ta umov nadannia kompensatsii za spozhyti komunalni posluhy pid chas rozmishchennia vnutrishno peremishchenykh osib u budivliakh (prymishchenniakh) ob'ektiv derzhavnoi, komunalnoi ta pryvatnoi vlasnosti u period voiennoho stanu [Elektronnyi resurs] : Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy : [pryiniato VR Ukrainy vid 11 bereznia 2022 r. № 261] – Rezhym dostupu : <https://ips.ligazakon.net/document/KP220261?an=150;%20https:%2F%2Fzakon.rada.gov.ua%2Frada%2Fshow%2Fv0095201-22#Text>.
16. Pro vnesennia zmin do Typovoi prohramnoi klasyfikatsii vydatkiv ta kredytuvannia mistsevoho biudzhetu [Elektronnyi resurs] : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy : [pryiniato VR Ukrainy vid 10.03.2022 № 95]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0095201-22#Text>.